

DOI 10.36074/grail-of-science.12.04.2024.042

МОТИВ НАУКИ У СЕРЕДНЬОВІЧЧІ У ПОВІСТІ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ «1313»

Потюк Софія Василівна 

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти,
здобувачка другого рівня вищої освіти
факультету української та іноземної філології
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
Україна

Анотація. У статті розглянуто поетику представлення в історичній повісті Наталени Королевої «1313» образу Середньовіччя, який будується, зокрема, за допомогою дрібніших мотивів, що творять особливу художню реальність тієї епохи.

Серед таких мотивів, які формують макроконцепт Середньовіччя у повісті «1313», можна виділити, зокрема, концепт диявола, концепт гріха, а разом із тим тісно пов'язаний із ними мотив науки в Середньовіччі. Продemonстровано, як у творі через поєднання доль вигаданих людей та реальних історичних діячів, твориться історія. Окреслено також виявлення паралелей образу вченого-ченця до «вічних» образів світової літератури; представлено контекст народження такого образу в творі про Середньовіччя; досліджено особливості поетики зображення мотиву науки.

Ключові слова: українська література, мотив, наука, Середньовіччя, історична повість.

Постановка проблеми. В історичній повісті Наталени Королевої «1313» представлено образ Середньовіччя, який будується, зокрема, за допомогою дрібніших мотивів, що творять особливу художню реальність тієї епохи.

Серед таких мотивів, які формують макроконцепт Середньовіччя у повісті «1313», можна виділити, зокрема, концепт диявола, концепт гріха, а разом із тим тісно пов'язаний із ними мотив науки в Середньовіччі. Оскільки у творі цей мотив є одним із основних, розглянемо його детальніше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останній час були опубліковані окремі дослідження, присвячені повісті Наталени Королевої, а саме Івана Осташука [5], [6] та І. Голубовської [1], однак у них поставлена у нашій статті проблема не розглядалася.

Постановка завдання (цілі статті). Метою цієї статті є дослідження мотиву середньовічної науки у повісті Н. Королевої «1313». Основними завданнями, які ставляться у цій публікації, буде виявлення паралелей образу вченого-ченця до «вічних» образів світової літератури; представлення контексту народження такого образу в Королевиному творі про Середньовіччя; дослідження особливостей поетики зображення мотиву науки.

Виклад основного матеріалу. Мотив середньовічної науки є одним із головних у творі Наталени Королевої про XIV століття. Герой твору –

Константин, син лицаря Анклітцена, який втече з дому і стане ченцем Бертольдом Шварцом, що винайде стрільний порох.

Капелан у замку рицаря Анклітцена сприймає науку, науковий пошук як одну із спокус диявола. На зауваження Константина, що, “мудрі однолітки, мене уникають [...] бо ж бояться моїх книжок, горна, реторт” [3, с. 138], капелан відповідає: “...Тепер такі часи, що [...] починається вченим горном, а кінчається [...] так, що й смаженим запахне [...]” [3, с. 139].

Чернець Бертрам (який насправді власне є Дияволом), що прийшов у монастир (де проводить свій науковий пошук Бертольд Шварц) з Італії, як видається Бертольдові, є видатним ученим: “Бертрамова ерудиція видавалась Бертольдові безмежною. Він був і алхімік, і філософ, і гуманіст. Знав також і речі світські, лицарські. Що ж до логіки та діалектики, то Бертольд твердо вірив, що другого такого немає в світі. Безперечно, у товаристві такої незвичайної істоти будуть відкриватися несподівані й осліплюючі обрії!...” [3, с. 231]. Такий погляд на диявола як ученого й символ науки, як хресного батька людського розуму – характерний не тільки для Середньовіччя, а й для художньої літератури XIX–XX століть, оскільки середньовічна людина вірила, що Диявол має ключ до усіх знань. Ця віра посідає біблійне обґрунтування, оскільки влада над світом за посередництвом інтелекту була однією зі спокус, що підсовувалися Христові Спокусником. З погляду середньовічної Церкви саме наукові дослідження були знаменням диявольського зіпсуття. Сатана завжди був символом науки. Кожне наукове відкриття, кожен винахід, що служить людині, був зроблений – як вважалося у Середньовіччі – за допомогою Диявола. Як наголошує В. Жирмунський, “заняття «світськими» науками, заснованими на досвіді, хоч би ще обмеженому і в значній мірі містифікованому, – медициною, алхімією, астрологією, знайомство з античною філософією, перш за все – з Арістотелем, відкритим арабами, й спроби самостійної синтези філософської мудрості з богословськими догмами незмінно наштовхувалися на осуд [...], межували з невір'ям і єрессю, а отже пояснювались підступами диявола” [2, с. 266-267]. Своєрідною паралеллю до повісті “1313” може бути й напівлегендарна історія професора Оксфорда, францисканця Роджера Бекона (1214–1292), якого шанобливо називали “doctor mirabilis” (“дивовижний учитель”). Він був математиком, оптиком, астрономом, навколо його лабораторії ходило чимало пліток. Бертран Рассел про нього пише, що він був “не так філософ у вузькому розумінні цього слова, як людина енциклопедичних знань із любов'ю до математики й науки. Наука в його дні поєднувалась з алхімією і, як гадали, з чорною магією; Беконові все життя не давали спокою, підозрюючи його в єресі та магії” [7, с. 393].

Блазень Лекерле у повісті “1313” декларує характерне для середньовічних уявлень формулювання тих проблем, якими, зокрема, цікавилася середньовічна наука: “...Нещодавно я читав прецікаву працю одного вченого домініканця, котрий, базуючись на підвалинах теологічних, без яких нема справжньої науки, законами природними довів, що налиті кров'ю курячі яйця зовсім не віщують ні кривавих війн, ні певної хвороби несучої курки. Що така хвороба не псує самого яйця, а воно не шкодить людям, – це доказав отець домініканець в присутності вчених і духовних осіб, а також і членів святої інквізиції...” [3, с. 212].

Представляючи відкриття стрільного порошу як “диявольський винахід”, Наталена Королева повертає цьому метафоричному означенню первісний сенс (бо винахід цієї зброї за середньовічними легендами насправді пов’язують із нечистим).

Анатолій Нямцу наголошує, що у “літературі XX століття загальновідомі структури часто відіграють роль своєрідних морально-психологічних моделей, які мають яскраво виражені ґносеологічну, прогностичну, поведінкову та аксіологічну функції”, а завдяки активності міфологічних і легендарних сюжетів “у творі утворюється багатоплановий асоціативно-символічний підтекст, який встановлює змістові зв’язки і переклички конкретно-історичного, національного з універсальним, тимчасовим” [4, с. 47].

Мотив договору з дияволом пройшов від часів Середньовіччя до Ренесансу певну трансформацію: наскільки у середньовічних переказах головним мотивом було бажання наживи та гордия, настільки ж у ренесансних візіях домінує елемент прагнення знань. Таким чином у образі Бертольда Шварца у “1313” представлено образ ученого, в якому поєднуються й елементи середньовічного схоласта, алхіміка, й ренесансної всесторонньо розвиненої особистості, яка прагне зрозуміти таємниці земного буття, застосувати набуті знання для підкорення навколишнього світу й стає – задля здобуття цих знань – знаряддям у руках диявола.

Знання для Бертольда Шварца Наталени Королевої – шлях до багатства й могутності. Одночасно можна твердити, що цей образ у повісті є й своєрідним відгуком ідей Френсиса Бекона, який у “Новому Органоні” заявляв, що “два людських прагнення – до Знань і Могутності співпадають...”.

Уже після загибелі Бертольда Шварца під час вибуху монастиря, його колишній учитель дає характеристику “справжній”, на його думку, науці: “Давно вже відвернувся нерозумно Бертольд наш від науки правдивої. Від часу ж, як прибулдився до кляштора їхнього якийсь, нібито вчений, чернець з Італії, – цілком у забобони химерні занурився... Судячи по тому, чого він Константина навчив, – у правдивій науці не тямив він ні боба! Лише грався він наукою, як дитина грається люстерком на сонці. І от цього – скажу грубо – жонглера науки Бертольд мені у вічі називав своїм вчителем...” [3, с. 258]. Наука без теології, на його думку, – прямий шлях до диявола: “...Я все вірив, що він отямиться й правдиву науку зневажати різними химерами перестане. Бо ж повинні люди науку добру не менш шанувати, як і саму теологію. Бо ж наука правдива дає людині радощі великі, нічим не зрівняні. Таж, здається мені, що й теологію в останній час наш Бертольд зовсім занехаяв...” [3, с. 258]. Як відомо, з-посеред усіх наукових спеціальностей особливо хімія у Середньовіччі вважалася чорною магією й ототожнювано з алхімією. Тому, на думку героя повісті “1313”, який є одним із своєрідних виразників середньовічних поглядів, пересудів і стереотипів на науку та наукові дослідження, “не могло добром скінчитись те, що робилось у Бертольдовій лабораторії... Константин занадто довго прямував до всього невідомого, необґрунтованого. Бавився не тільки наукою, а й ясною логікою та висновками здорового розуму... Свої здібності, хоч і великі, занадто переоцінював. Але ж гордощі Анклітценові раз у раз засліплювали його й можна сказати, що просто диявольська гордия сиділа в людині цій. А це саме вченому

ніколи не буває на добро... Вся завзята Бертольдова праця останніми часами або не доводила до жодних практичних висновків, або навіть витрачалася на те, щоб псувати вже раніш зроблені здобутки на різних полях його вигадливості. Тобто праця його Богом благословенна не була, а він, бідний, сам того й не помічав" [3, с. 260].

Як бачимо, мотив науки Середньовіччя у творі – багатоплановий, багатомірний. Він відіграє структуротворчу роль у Королевіній повісті.

Висновки. Таким чином, мотив зустрічі з дияволом, як один із "вічних" мотивів світової літератури, у повісті Наталени Королевої про Середньовіччя ("1313") тісно пов'язаний із мотивом середньовічної науки. Цей мотив є невід'ємною складовою образу Середньовіччя, який представлений у художньому світі цього твору.

Список використаних джерел:

- [1] Голубовська І. (2003) Драма героя без моралі в історичній повісті "1313" Наталени Королевої. *Вісник Житомирського педуніверситету*, 11, 157-160.
- [2] Жирмунский В. (1978) История легенды о Фаусте. *Легенда о докторе Фаусте*. Москва: Наука, 257-362.
- [3] Королева Н. (1991) 1313. *Предок*. Київ: Дніпро, 135-268.
- [4] Нямцу А. (2003) Некоторые аспекты литературной трансформации легендарно-мифологических структур. *Studia Hermeneutica (Герменевтика тексту: між істиною і методом)*. Acta Philologica: I. Дрогобич: Коло, 41-51.
- [5] Осташук І. (1999) Містицизм як засіб характеротворення у повісті Наталени Королевої "1313". *Обрії*, 2, 68-74.
- [6] Осташук І. (2003) Трансформація фаустівського мотиву у романі Н. Королевої "1313". *Вісник Прикарпатського університету*. Філологія, VIII. Івано-Франківськ: Плай, 89-91.
- [7] Рассел Б. (1995) Історія західної філософії. Київ: Основи, 759 с.